

Попович Н. М.

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри історії та культури української мови

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича

м. Чернівці, Україна

ФУНКЦІЙНО-СЕМАНТИЧНЕ ІМЕННИКОВЕ ПОЛЕ З КІЛЬКІСНИМ ЗНАЧЕННЯМ У ГОВІРКАХ БУКОВИНИ

Логіко-розумова категорія кількості об'єктивується в мові як мовна понятійна категорія квантитативності, яка може проявлятися як у граматичній, так і в лексичній структурі мови. У лінгвістиці досить активно реалізовувалися результати пошуків, що відображають різноманіття проявів кількисності на традиційно виділюваних рівнях мови: морфологічному, лексичному, словотвірному, синтаксичному. Увагу дослідників здавна привертала проблема впорядкування різнорівневих одиниць мови, об'єднаних спільним значенням.

Розгортання досліджень з функціональної граматики уможливило аналіз мовної категорії квантитативності як функціонально-семантичної категорії чи функціонально-семантичного поля, тобто систематизацію одиниць усіх рівнів мови, що виражають різні кількісні значення, за категорійним або польовим принципом. Останні десятиріччя позначені активною увагою вчених до проблем семантичного аналізу квантитативних компонентів. Значеннєвий потенціал цих одиниць неодноразово ставав предметом вивчення Г. Арполенко, Г. Щербатюк, К. Городенської, І. Вихованця, О. Безпояско, О. Межова, А. Загнітка та ін. Структурування функціонально-семантичних полів на основі кількісних значень в українському мовознавстві розроблене ще недостатньо, а тому воно й досі залишається актуальним і відкритим для подальшого вивчення.

Зараз посилюється інтерес до вивчення говірок в українській мові. Говірки дають багатий матеріал для вивчення історії української мови. Перші наукові розвідки про говірки Буковини з'явилися лише в другій половині XIX ст. у працях

науковців Чернівецького національного університету (О. Савченко, І. Чередниченко, Ю. Карпенко, В. Прокопенко, К. Герман та ін.). Ми для свого дослідження обрали говірки Буковини, а саме речення з кількісним значенням. Кількість може виражатися числівниками, іменниками, прислівниками, займенниками. Ми для свого дослідження обрали речення з кількісним значенням, де кількість виражається іменниками.

Як було зазначено, функціонально-семантичне поле (ФСП) кількості включає до свого складу різні частини мови. На основі лексико-семантичних показників у розряд визначеної кількості можна зарахувати іменники, вони часто трапляються у буковинських говірках. На позначення визначеної кількості у говірках Буковини нами зафіксовано досить широке коло іменників, що означають велику кількість. Напр.: Є ще *повний анталик вина* (Ширівці Хот., с. 19); Тобі не вломищи рука від такої *байди хліба* (Стара Жадова Стор., с. 34); Приніс *повну баньку молока* (Добринівці Заст., с. 24); На вісілю була *повна барівчина вина* (Шилівці Хот., с. 25); Тебе ни болит від такої *букати сала* (Лукачівка Кельм., с. 41); Вчара вівці добре напаслиса і дали *повне вадро молока* (Зелена Кельм., с. 45); Чобан надоїв *повне вадро* (Снячів Стор., с. 45); Ледви вітащила *корець муки* на під (Кострижівка Заст., с. 60); Вітащив *милницю пирогів* та й голоден? (Шишківці Кіцм., с. 60); Ади, набрав *гною повну гару*, шо коні ледви кегнут (Борівці Кіцм., с. 80); Ще маю *повну гілетку квашеної капусти* (Зелена Кельм., с. 83); *Повний банек бурію* варю на нашу глоту (Горбівці Глиб., с. 84); Чоловік прийде то віднесе, я ни годна дзвігати такі *великі міхи* (Дорошівці Заст., с. 92); Привіз *повні драби снопів* (Вителівка Кіцм., с. 102); Наклав *повний земник картофлі*, хвати їму на зиму їсти (Шилівці Хот., с. 162); Василь за роботу ни дужи ззідаєси, єму аби *зарплата добра* (Вартиківці Кельм., с. 163); Аничко, шо то за *кагал* си зібрав коло магазину? (Брусниця Кіцм., с. 181); Завів *кагал свиний*, а типер кажи, шо тяжко (Козиряни Кельм., с. 181); Типер у колгозі є май *вилика одая овец*, то гоня їх пасти на мочари (Шипинці Кіцм., с. 361).

У словнику буковинських говірок трапляються іменники на позначення малої кількості. Напр.: Прийшлоси оддати і ту *одробину зимлі*, шо так тяжко

дісталася міні (Перківці Кельм., с. 363); Лишивса *балабух тіста*, і не знаю, шо з ним робити (Лукачівка Кельм., с. 22); Хіба за таку роботу *гілеччину барабуль?* (Черешенька Вижн., с. 83); Лишилиси доцюкати той *кавалчик курудзів*, а то таке тверде (Киселів Кіцм., с. 101); Боли, шо сам наївси, а крілям нима кому дати і *жмит люцерні* (Михальча Стор., с. 117); Завтра хочу ще цей *кавальчик* [землі] заворити, аби худоба ни йшла в город (Коритне Вижн., с. 126); Влупив кавалок, чк відломав, а ножем украяв *грінку хліба* (Вікно Заст., с. 180).

Нами зафіксовано іменники, що мають відповідники серед кількісних і дробових числівників (*одинка, штири, двойка, вісімдесятка, двацетка*). Напр.: Наш Василько ще до школи ни ходи, а вже файно пиши *нумиро «штири»* (Годинівка Глиб., с. 340); У него така лабка, шо траба капці *сорок і п'єти нумеро* (Киселів Кіцм., с. 247); Типер кажут *читвиртушка*, а колис то була літра (Чорнівка Нов., с. 263). Їх уживання пов'язане з вираженням мовними засобами означеної кількості об'єктів навколишнього світу, що становить зміст граматичної категорії числа. Напр.: Колис *одинка* була найліпша оцінка, так як типер п'єть (Прилипче Заст., с. 361); Він має одні *двойки*, не хоче бити собі голову (Борівці Кіцм., с. 31); Бердо *одинацятка*, а чого сні заходи в набивки (Долиняни Хот., с. 361); *Вісімдесятка* добра до даху на хату (Снячів Стор., с. 59); Ти мене ни гули, шо маїш *штири*, бо я виділа твій зошит (Борівці Кіцм., с. 78); Де сим устроимив *двацетку*, та й ни знаю де (Дорошівці Заст., с. 90); *Одинка* ни їди на главну атобузну стацію (Чагор Глиб., с. 361).

Кількість у говірках Буковини представлена такими слова як *пів, половина, півкіли, півтора, півниви*. Напр.: Купилам *півкіли бавенки*, можи на шос здасси (Старосілля Кіцм., с. 21); Як ішли до млина, то ніхто гроші ни платив, а брали гарниц від гілетки, то *півтора кілограма* (Задубрівка Заст., с. 81); Неньо покойні, як мали вмирати, то закликали потире і *половина ґрунту* записали на Аницю (Слобода-Комарівці Стор., с. 339); Як казали нива, то був ланц, а як казали *півниви* – то *півланц* (Добринівці Заст., с. 334); Давно беззимельні люди робили в пана *наполовині* – за *половину хліба* (Ширівці Хот., с. 316); Куцак можи мати і *півтора метра* (Банілів-Підгірний Стор., с. 245).

Особливе місце кількісних іменників пояснюється тією роллю, яку вони виконують: у їх семантику закладене значення кількості з одночасним називанням цієї кількості, так звана функція квантитативної номінації. Іменники на позначення кількості як і кількісні числівники, відповідають на запитання скільки?, отже, вказують на кількість. Напр.: А я купела дітим *кілу обаринків* (Турятка Глиб., с. 343); Несла *оберемок дров* і ожевка урвалася (Чепоноси Хот., с. 363); Мусю пазити корову, бо *річиниц* минув, дес має положитиси (Горбівці Глиб., с. 376); Ви собі віпишіт на весну *мішок кузігеру* с колгоспу (Валява Кіцм., с. 238); Коли зерно міряли *лядами* (Горбівці Глиб., с. 269); Кидали *кулю*, як вона була червона (Лукачівка Кельм., с. 240); А там Василько камінь лупає, в *латри* складає (з пісні) (Кам'янка Глиб., с. 254); Траба сказати Василеви, щоб приніс сьогодни *грутку леду* корові (Пригородок Хот., с. 255); Треба дістати для корови *ледівки* (Митків Заст., с. 255-256). Ці *кавалки дерева* ни кидайти у тріски, з них на скільчики, на закид шос можна вібрати (Новосілка Кіцм., с. 132). Цей *кавалок* закладаєм барабулив (Чортория Кіцм., с. 132); Збабрала на *купу* й сухе й мокре шмате і гатки ни має, ніби то так має й бути (Старосілля Кіцм., с. 151); Колис бердарь, продавав берда дорошчі, ніш типер куштуї *кавалок полотна* на сорочку (Кам'янка Глиб., с. 29); Нема ноже, влупи собі *кавалок хліба* (Борівці Кіцм., с. 45); Як накладеса *фіру сіна або соломи*, то кладеса рубель з вужискама (Ленківці Кельм., с. 64); Дайти *гуску соли* (Слобідка Глиб., с. 78); Взяв *дарабу хліба* в торбу і кавалок солонини (Білівці Хот., с. 89); Наша бігунка має *рік* (Стара Жадова Стор., с. 31).

У буковинських говірках подибуються іменники з кількісним значенням, що означають проміжок часу. Напр.: *За тиждень* половик ухопив п'єть курят (Брусниця Кіцм., с. 243); Привезли лабу дров, то вже стане міні *на цілу зиму* (Турятка Глиб., с. 246); Їхав син до Львова після вакації, та на то ладованє *півднини* пішло (Киселів Кіцм., с. 249); Я вже захрип від тих маланок, шо співали *цілу ніч* (Кисилів Кіцм., с. 275); У мандабурянці дужи довго піря тримаєси зилени і *ціле літо* мож боршь закришувати (Рідківці Нов., с. 276); Штири мастілники *за тиждень* цу хату помастя, аби лиш було веремне (Драчинці Кіцм., с. 280); Відкис мій хлопиц приніс мацюпонького песика та й граїси з ним *цалий тиждень* (Заставна, с. 282);

Бувало, ек молодичня збиреси на весіле, то співають *цілу ніч* аж до ранку, і не вкїмнелоси їм (Черешенька Вижн., с. 295); Морїжник може бути зилений *цілий рік*, як нима морозів (Шипинці Кїцм., с. 296); Кажут, що перший раз нависні добе вигіти чїрвоного мотиля і будиш *цалий рік* здоров (Рїдкївці Нов., с. 297); Поробили міні виликї вікна з оберлюфтами, а я *цілий вік* звїкувала з малими (Дорошївці Заст., с. 346).

Іменники з кїлькїсним значенням можуть означати приблизну кїлькїсть. Напр.: *Зо півгодини* піде на жмаканє у порошок, а потому ше може на полоканє то саме (Василів Заст., с. 117); Кури такі заголоднені, *якби с тиждїнь* нічо ни їли (Струлецький Кут Кїцм., с. 128); Мине так цирулик обжулив, *шо с півроку* стригтиси ни буди треба (Берегомет Вижн., с. 347); Лампочкова хата може стояти *ї сорок год* (Бїлівці Хот., с. 250); Цїлу ніч не спала, бо дитина мала огонь *до сорока* (Романкївці Сок., с. 360); До типер так си мучї жїнки, як колис, *до ста ладїнок* спрїдали за зиму, а ще кїлька клочї! (Борївці Кїцм., с. 249).

Кїлькїсні іменники можуть означати обмеження в часї. Напр.: Ни знаю, ци кївна: *лиш з мїсїць* тому до бика загадувала (Слобода-Банилів Вижн., с. 127); І роботи нима, *лиш день* збавив (Коритне Вижн., с. 151).

Дуже часто у «Словнику буковинських говїрок» подибуємо іменники, що означають міру. Напр.: У *ділетку* кладут сало, бринзу (Подвїрне Нов., с. 96); Тета принесла нам *збаночок молока* (Бїлівці Хот., с. 152); А я у садочку, назбирала *збанок ягїд* (Кельменці, с. 152); Здойми с поду *мїшок курудзїв* (Бїлівці Хот., с. 160); Нарвалам *торбу кобильох*, а вони пофлячилиси, аш плечї мокрї (Онут Заст., с. 179); Я думаю, *шо кауш вївса* буди доста (Михайлївка Глиб, с. 181); *Пагарьчик за пагарьчиком* і так набравси, як бїдний у суботу (Горбївці Глиб., с. 376); Вїпив рано лиш *пагарь молока* і пішов на роботу (Турятка Глиб., с. 367); Єк хочиш, шоби корова добри си доїла, а вївці давали вовну, на рїздво обїлляй молоком основок, а на свїцї спали *жмит вовни* (Клїводин Кїцм., с. 369); Вже *мїшок повний*, вже й россипаеси. Ни сипте! (Слобода-Комарївці Стор., с. 334); Озми *горне* та начирни собі *води* с путні (Борївці Кїцм., с. 325); Дай вїпити *літирку мусту* (Бїлівці Хот., с. 301); Лїктьом змїряла та й маю провїдний *аршин* (Ширївці Хот., с. 19); Ара, мой,

приниси *казан води* (Білівці Хот., с. 19); *Антал* – це здоровецька бочка глян вина (Гвоздівці Сок., с. 19); Бігме ніц ни пив, кум дав лиш *порцію дириняку* (Шилівці Хот., с. 91); Я принесла *гарчик гусленки* (Багна Вижн., с. 81); Хлопчи, подай ми *горш і води* (Ясени Стор., с. 75); Зацідила *горне молока*, траба смитани борьшь забілити (Старосілля Кіцм., с. 74); Дай міні *літру води*, бо так упрів, шо но (Великий Кучурів Стор., с. 263); Ледви м упросила, би випив *літурку молока* (Борівці Кіцм., с. 263); Петро такий лизун, шо й *літур* вип'є (Сокиряни, с. 259); Ади, варю *цілий гавдун*, і ті свини ща замало (Дорошівці Заст., с. 79).

Іменники на позначення міри можуть означати і розподільну кількість. Напр.: Аби так і наша давала ще с *по путенці молока* рано й увечир, то би добри (Стрілецький Кут Кіцм., с. 120).

Отже, місце кількісних іменників пояснюється тією роллю, яку вони виконують: у їх семантику закладене значення кількості з одночасним називанням цієї кількості, так звана функція квантитативної номінації. Іменники перебувають у сфері міжкатегоріального переходу від іменника до числівника.

Лічильні іменники мають конкретне кількісне наповнення і займають відповідне місце в числовому ряді.

Ядро ФСП кількості займають іменники на позначення визначеної малої та великої кількості, а периферію – іменники на позначення міри.

Список використаних джерел:

1. Арполенко Г. П., Городенська К. Г., Щербатюк Г. Х. Числівник української мови. К.: Наук. думка, 1980. 239 с.
2. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (Функціональний аналіз). К.: Наук. думка, 1991. 169 с.
3. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академ. граматики укр. мови. К.: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
4. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія / За ред. К. Г. Городенської. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

